

Píše Jan Budňák

(E*forum, 20. 02. 2019)

Korigovat - zaprvé - pohled na modernu jako „západní“ fenomén a uchopit ji - zadruhé - v co nejširších interdisciplinárních souvislostech jako „prostor vědění“ (Wissensraum): to jsou úkoly, které si vytyčuje sborník **Laboratoře moderny** vydaný v roce 2016 v prominentním německém nakladatelství Wilhelm Fink, soustřeďujícím se na kulturněvědnou odbornou literaturu. Wilhelm Fink se profiloval hlavně na autorech klasického poststrukturalismu (Jacques Derrida, Friedrich Kittler), od roku 1964 do roku 1998 ovšem publikoval také sborníky výzkumné skupiny Poetik und Hermeneutik, díky níž se v 70. letech 20. století v literární vědě etablovala tzv. kostnická recepční estetika (Hans Robert Jauss, Wolfgang Iser). Z líně kostnické univerzity vzešla také nejvlivnější německá větev paměťových studií (Jan Assmann, Aleida Assmann), reprezentovaná znovu finkovskou řadou Archäologie der literarischen Kommunikation. Zatím poslední spolupráci (2010–2018) na této ose, jejímž produktem je i recenzovaná publikace, s Finkem navázalo kostnické mezioborové výzkumné pracoviště (Exzellenzcluster) Kulturelle Grundlagen von Integration (Kulturní základy integrace).

Horizont očekávání (řčeno kostnickou terminologií), který publikace vzbuzuje, tedy není zanedbatelný. Důvody nespočívají jen v popsané institucionální prestiži nebo zvučných jménech autorů (Peter Stachel, Moritz Csáky, Claus Zittel, Manfred Weinberg, Andrei Corbea-Hoisie, Schamma Schahadat atd.) Zásadní je především aspirace, s níž publikaci spojují její vydavatelé **Bernd Stiegler** a **Sylwia Werner**. Vidí ji jako pokus o „nové zmapování moderny v Evropě“ (s. 8). Inovace spočívá v první řadě v pohledu „na východ“, v opozici vůči - minimálně v Německu - navyklému chápání moderny jako fenoménu kulturně progresivního „západu“. Právě středo- a východoevropská města, jejichž specifickým „moderním“ konstelacím se jednotlivé studie věnují, chápou Stiegler a Werner jako ony „laboratoře moderny“ z titulu knihy. Vidí je jako místa, „kde se vytvořila vnímavost pro krize vědy i estetiky, kde se odehrávaly konflikty a kontroverze, jejichž důsledkem byla kulturní změna.“ (s. 8) Na těchto místech - v publikaci jsou to Praha, Černovice, Budapešť, Vratislav, Lvov, Varšava nebo Lublaň - „se vytváří něco, co by se jinde dalo uskutečnit jen stěží: díky blízkosti různých vědních oborů a kulturních aktivit na omezeném prostoru jsou tato města skutečným experimentálním prostředím, kde vznikají a ověřují se nové epistemické konstelace.“ (s. 8) Publikace tedy - při pohledu z Německa, nutno dodat - nehledí jen na určitou světovou stranu, ale snaží se o zachycení interakce mezi „specifickými intelektuálními, uměleckými a sociálními tendencemi, které na daném místě existovaly a které lze označit jako moderní“ (s. 8). Cílem je popsat modernu jako polycentrickou a sociálně-epistemickou formaci.

Logickým důsledkem této perspektivy je ovšem závěr, že každé z analyzovaných kulturních center má v podstatě svou vlastní modernu. Tato diferenciací je předznamenána i v klasické německojazyčné literární historiografii, která běžně pracuje se specifiky berlínské, vídeňské nebo mnichovské moderny. Nebezpečí této diferenciací spočívá v tom, že pojem jako takový ztrácí na kulturněhistorické použitelnosti, mluvíme-li o černovické, lvovské nebo lublaňské moderně. (Svou modernu má ostatně i německojazyčné Brno, srv. Eugen Schick – *Die mährische Moderne*, 1906, potíž však nastane, budeme-li ji chtít tematicky nebo esteticky definovat). Ze studií obsažených v *Laboratořích moderny* – na příkladu Prahy – se s tímto problémem potýká Manfred Weinberg v závěru svého příspěvku *Geteilte Kultur(en)? Prager Zwischenräume* (Sdílená i rozdělená kultura nebo kultury? Pražské meziprostory). V návaznosti na pojem moderny jako ambivalence, jak ho formulují Sabina Becker a Helmuth Kiesel („Hlavním kritériem moderny zůstává paralelita a vzájemné vymezování, souběh a pluralita estetických koncepcí. [...] Podstatou moderny je ambivalence“, s. 132), vyvozuje Weinberg, že právě výzkum „komunikačních sítí mezi různými modernami“ (s. 132), a nikoli jejich homogenizace, by měl být cílem současného literárněvědného bádání. Ani pražská moderna (stejně jako ta zmíněná brněnská), „není radikální (programová) v sociální ani v literární perspektivě; je mnohem spíše procesem vyjednávání rozdílů a pluralit“ (s. 132). Specifickou pražskou modernitu spatřuje tedy Weinberg ve specifické interkulturalitě tohoto města. Explicitně tím osvětluje centrální, byť na první pohled možná skrytý aspekt názvu celé publikace: nejde zde o (různé) *Laboratoře* (jedné) *moderny*, ale o (různé) *Laboratoře* (různých podob) *moderny*.

Tato koncepce v sobě obsahuje také – zůstaneme-li u Weinbergovy studie – produktivní teorii transferu mezi „národními“ literaturami v rámci jednoho „prostoru vědění“. Weinberg s její pomocí vysvětluje např. „skokovou modernitu“ pražské německé literatury Brodovy generace, kterou diagnostikovaly liblické konference a vysvětlovaly ji jako životodárnou přejímku „inzulárních“ pražských Němců z progresivní české avantgardy (se zdravým, čerstvým etnickým substrátem). Weinberg ji ovšem chápe jako odlišný typ interkulturality: „jako efekt společenství žitého v meziprostorech, které však vůbec nevylučuje současně existující konfliktní konstelace“. Doporučuje „soustředit se na záměrné zapomínání, přehlížení druhého ve společných prostorech, protože i tehdy je v nich druhý, cizí vnímán jako přítomný.“ (s. 128)

Menší část studií v *Laboratořích moderny* se spíše než specifickým modernitám středo- a východoevropských kulturních center věnuje druhému ústřednímu tématu publikace: souhře mezi různými vědeckými diskurzí a estetickými pěstovanými v jednotlivých městech. Dovolím si – stejně jako v případě prvního těžiště knihy – pojednat i druhý klíčový cíl vydavatelů synekdochicky, a to opět na příkladu studie věnované pražskému prostředí. Jedná se o text Clause Zittela *Poetika neurčitosti. Filozofické, psychologické a estetické koncepce vnímání v pražské moderně* (*Poetik der Verschwommenheit*). Zittel otvírá a suverénním způsobem analyzuje kupodivu dosud obcházené souvislosti mezi estetikou a motivikou Brodových i Kafkových (hlavně raných) textů a dobovými (proto-)fenomenologickými koncepcemi Franze Brentana a především Edmunda

Husserla. V opozici vůči naprosté většině kafkocentrického popisu pražské německé literatury dokládá šíři a hloubku vlivu Brentanovy kritiky poznávání na Brodův okruh a detailně popisuje Brodovu a Weltschovu intenzivní recepci dobové psychologie a filozofie, ale i např. fyziky. Studie je navíc rámována regionálně: brentanovský vliv do Německa nedosahoval, zato je však Zittel schopen doložit brodovskou „poetiku neurčitosti“ (odvozenou primárně od spisu *Anschauung und Begriff*, 1913) nejen u Kafky, ale i u Paula Adlera (*Nämlich*, 1915) nebo později u Hermanna Graba. Tato forma „nikoli matoucího vyprávění, ale přesného popisu situací matoucího vnímání“ (s. 99) se tak v Zittelově podání stává základním rysem specificky pražského, široce interdisciplinárně založeného moderního „prostoru vědění“.

Zhruba třísetstránková publikace samozřejmě nemůže obsáhnout všechny středo- a východoevropské moderny, které krystalizovaly v jejich jednotlivých, dosud více či méně - minimálně z německé perspektivy - opomíjených menších, výrazně pluralitních centrech. Dvakrát nemožný je tento záměr kvůli svému široce kulturněvědnému založení. V užším, např. germanobohemistickém rámci však z textů i z koncepce *Laboratoří moderny* vyplývá mnoho inspirativních, a hlavně řešitelných otázek: Jak s brodovskou „teorií neurčitosti“ souvisí kupříkladu studie Otokara Fischera *O nevyslovitelném*, která vyšla česky v roce 1909, německy v roce 1910 a pracuje s podobnými zdroji jako Brod a Weltsch (Hofmannsthal, Mauthner)? Je výrazem téhož „prostoru vědění“, který představuje místně specifickou formu modernity? *Laboratoře moderny* na tuto otázku, která je otázkou po interkulturním transferu v rámci sdíleného prostoru, kromě zmíněného příspěvku M. Weinberga nedávají jednoznačnou odpověď. Pojem moderny chápou Stiegler a Werner navíc stále ještě nikoli jako obrovskou množinu souběžně probíhajících progresivních, ale i reaktivních a regresivních tendencí, nýbrž jako inovace, experimenty, avantgardy různých „rychlostí“ (s. 8) v různých centrech. Zvažují dokonce možnost odepřít „specifickým intelektuálním, uměleckým a sociálním tendencím v určitých centrech“ (s. 8) příslušnost k moderně. Tuto závislost chápání moderny na estetické nebo jiné progresivitě by přece právě s ohledem na „periferní centra“ bylo třeba přehodnotit. „Prostor vědění“ člověka období moderny nemusí vždy odpovídat modernistické „poetologii vědění“ (Joseph Vogl): právě naopak. Potenciál pohledu na vícejazyčná „periferní centra“ prizmatem sdíleného „prostoru vědění“ aktérů by tak nevedl v první řadě ke zmnožení počtu „modern“, ale především k rozšíření možností popsat modernu jako vnitřně rozporuplný fenomén v poli jazyků, disciplín i estetik.

Bernd Stiegler / Sylwia Werner (Hg.): *Laboratorien der Moderne. Orte und Räume des Wissens in Mittel- und Osteuropa*. Paderborn: Wilhelm Fink, 2016, 312 s.